

Л. В. Кравець, Л. І. Мацько

Науковий стиль

НАУКОВИЙ СТИЛЬ – функціональний різновид літературної мови, що забезпечує пізнавально-інформативні потреби суспільства у сфері науки, освіти та виробництва. Н. с. послуговуються в різних галузях науки, техніки, технологій та освіт. діяльності. Спільним для всіх уживань стилю є абстрактність, узагальненість, підкреслена логічність, предметність, однозначність і точність, ясність і об'єктивність викладу, насиченість інформації та її стислість, доказовість, оцінність, переконливість, аналіз, синтез, аргументація, пояснення причинно-наслідкових відношень, логічні підсумки. Основна форма функціонування Н. с. – писемна, але реалізується він і в усному спілкуванні.

Специфіка Н. с. виявляється в лексиці (абстрактна лексика, терміни, номенклатурні назви, вживання багатозначних слів тільки в одному чітко визначеному контекстом значенні, обмеження синонімії, наук. фразеологія, стійкі термінологічні словосполучення), морфології (висока частотність іменників, зокрема віддієслівних, відносних прикметників, числівників, дієслів широкої семантики, вживання форми однини в узагальненому значенні (на позначення класу предметів), аналітичні форми вищого і найвищого ступенів порівняння якісних прикметників, позачасових форм дієслова, зокрема теперішнього часу постійної дії, абстрактного теперішнього часу або абстрактного майбутнього часу, форми 1-ї особи множини (у відгуках, рецензіях, виступах), дієслів 3-ї особи множини у неозначено-особовому значенні) та синтаксисі (прямий порядок слів у реченні, безособовість викладу, вживання повних, переважно складних сполучникових речень, часто ускладнених відокремленими членами речення). Для Н. с. характерні цитати, покликання на першоджерела, цифрові дані, формули, символи, схеми, таблиці, графіки, діаграми тощо. Наукові тексти зазвичай складаються з чітко виокремлених та структурованих елементів – вступу, основної частини, висновків; поділяються на розділи, підрозділи, параграфи тощо. Структура наукових текстів варіює залежно від підстилю і жанру. Н. с. кваліфікують як монологічний (див. [Монолог](#)); категорія діалогічності (див. [Діалог](#)) має тут вияв наукової дискусії у вигляді цитації з оцінкою наведених поглядів, вираження власної позиції тощо. Дослідники, визнаючи багатоманітність реалізацій Н. с., неоднотайні у виокремленні підстилів. А. Коваль виділяє власне науковий (науково-технічний), наук.-діловий, наук.-популярний, наук.-навчальний і наук.-публіцистичний підстилі. С. Єрмоленко вказує на

наявність власне наукових текстів, мови навч.-методичної і наук.-популярної літератури, відзначає відмінності між наук.-технічними і наук.-гуманітарними текстами. О. Пономарів розрізняє суто науковий, наук.-публіцист., наук.-популяр., наук.-навч. та вироб.-технічний підстилі, Л. Мацько розглядає власне науковий (монографія, наук. стаття, доповідь, повідомлення, тези), наук.-популярний (виклад наук. даних для нефакхівців – книги, статті у неспец. журналах, лекції тощо), наук.-навчальний (підручники, посібники, лекції, словники тощо) підстилі. Вчені сходяться на думці, що кожен із підстилів відрізняється складом лексики, структурою текстів, проте відмінності між ними не надто великі, щоб констатувати окремі стилі.

Становлення і розвиток Н. с. пов'язані з появою й поширенням наук. й освіт. діяльності, оформленням науки як соціального інституту, функціонуванням системи навчальних закладів. У науці за всю її історію послуговувалися різними літ. мовами. Тривалий час мовою науки в Європі була латинська, на українських теренах – також церковно-слов'янська, староукраїнська. Н. с. сучасної української літературної мови почав розвиватися від серед. 19 ст., проте на думку В. Передрієнка, перші тексти наук. характеру переважно перекладні, відомі від часів Київ. Русі. До них належать істор. хроніки І. Малали, Г. Амартола, Г. Синкела та природничі трактати «Фізіолог», «Шестоднев» І. Екзарха, «Християнська топографія» К. Индикоплова. Елементи наук. викладу наявні в «Ізборнику» Святослава (1073) та «Ізборнику» (1076). Своєрідною енциклопедією моральних правил та історичних відомостей був збірник сентенцій «Бджола», кілька редакцій якого тривалий час зберігали популярність. У 15 ст., за спостереженнями І. Паславського, Н. с. збагатився перекладами компендіуму енциклопедичного характеру «Арістотелеві врата» (або «Тайная тайних»), логічних трактатів «Логічний словник» Мойсея Маймоніда та «Логіка Авіасафа» Аль-Газалі, астрономічних творів «Шестокрил» і «Космографія».

У 16–17 ст., як доводить І. Паславський, з'явилися праці з граматики («Лексисъ съ толкованіємъ словенскихъ мовъ просто», 1580-і рр.; «Аделфотес. Грамматіка доброглаголиваго еллинословенскаго "зыка...», склад. А. Еласонським разом із учнями Львів. братської школи, 1591; «Грамматіка словенска» та «Лексис» Л. Зизанія, обидві – 1596; «Грамматіки славенски# правилное Сбнтагма...» М. Смотрицького, 1619; «Лекіконъ славенорѡсскій и именъ тлъкованіе» П. Беринди, 1627; «Лексикон латинський» Є. Славинецького, 1642; «Граматыка словенска» І. Ужевича, 1643; «Лексикон словено-латинський» Є. Славинецького та А. Корецького-Сатановського, серед. 17 ст.), риторики і поетики («Orator Mohileanus paratissimis "Partitionibus" Ciceronis excultus» Й. Кононовича-Горбацького, 1635–36 навч. рік; «Liber artist poeticae... Anno Domini 1637», «Наука, албо спосѡб зложен" казан"» І. Галятовського, 1659; «Про риторичне мистецтво» Ф. Прокоповича, 1706), діалектики (переклад «слов'янорус.» мовою «Діалектики» Й. Дамаскина, кін. 16 ст.), математики («Лінійна арифметика» Б. Гербеста, 1561; «Арифметичний рукопис», серед. 17 ст.; «Математика» Ф. Прокоповича, 1707–08 навч. рік),

астрономії (Холмський збірник, кін. 16 ст.; «Повчання про комети» М. Смотрицького, поч. 17 ст.; переклад «Луцідарія» Г. Отенського, 1636). В. Передрієнко констатує, що від 16 ст. у текстах Н. с. послідовно простежується часте вживання абстракт. лексики, термінів, ускладнених синтаксичних конструкцій, зростання частотності елементів живої розмовної мови. Як характерні ознаки Н. с. утверджуються логічність, точність, об'єктивність, доказовість викладу. У 18 ст. вживання народнорозмовної мови в різних наук.-популярних жанрах (травниках, лікар. і госп. порадниках, місяцесловах) стає звичним явищем.

Політичне становище українців, розділених іншими державами, негативно позначилося на розвитку Н. с. Випрацювану в староукраїнській літературній мові термінологію витіснено з науки й освіти. Традицію вживання української мови в науці перервано. Становлення і розвиток Н. с. нової української літературної мови, як доводять Т. Панько, І. Кочан і Г. Мацюк, починається від серед. 19 ст. завдяки діяльності українському суспільно-політичному та наук.-літературному журналу «Основа» (С.-Петербург, 1861–62), товариства «Просвіта» (Львів, 1868–1939), збірника «Громада» (Женева, 1878–79 та 1882). Н. с. у своїх працях розвивали М. Максимович, П. Куліш, М. Костомаров, М. Драгоманов, П. Житецький, І. Франко, І. Верхратський, В. Антонович, І. Огієнко, М. Грушевський, К. Михальчук, С. Подолинський, М. Павлик, А. Кримський, Б. Грінченко, М. Сумцов, В. Гнатюк, В. Сімович, О. Курило та ін. На розвиток укр. науки, освіти, культури була спрямована діяльність Літ. товариства ім. Т. Шевченка у Львові (1873), перейменов. згодом на Наукове товариство імені Шевченка. У його численних серійних виданнях, гол. серед яких є «Записки Наукового товариства імені Шевченка», закладено підвалини укр. наук. мови, насамперед різногалуз. термінології. Н. с. сучасної української літературної мови формувався і завдяки працям Українського наукового товариства в Києві (1907–21). Загалом на кін. 19 ст. випрацювано загальнонаукову й галузеві терміносистеми української мови, що відображали рівень тогочасної науки. Активний період розвитку Н. с. сучасної української літературної мови припадає на 1917–20. Над проблемами різногалузевої термінології працювали Термінологічна комісія при Київському науковому товаристві (1918) та Орфографічно-термінологічна (Правописно-термінологічна) комісія при УАН (1919) (Див. [Правописні комісії](#)). Створений на їх базі Інститут української наукової мови ВУАН (1921) працював над унормуванням правопису, розбудовою національних галузевих терміносистем, укладанням та виданням термінологічних словників. Однак сфабрикований процес у справі СВУ (1929) поклав край цій діяльності. Значну частину термінологічних словників названо «національно-шкідницькими».

Традиції розвитку Н. с. сучасної української літературної мови, насамперед термінології, вироблені в україністиці кін. 19 – поч. 20 ст., продовжив журнал «Рідна мова» (Варшава, 1933–39, гол. ред. і видавець – І. Огієнко). На його сторінках висвітлювали питання чистоти й правильності української мови у різних галузях знання, аналізували семантику слів-термінів, виділяли з-поміж наявних ті, які точніше, на думку авторів статей, передавали

суть поняття або були вже сприйняті народом.

Наступні періоди інтенсивного розвитку Н. с. сучасної української літературної мови збігаються з періодами українського відродження (1950–60-і та 1980–90-і рр.) й характеризуються особливою увагою до термінології – ядра Н. с. Із розвитком функціональної стилістики розпочинається системне вивчення особливостей Н. с., аналіз його лексичних, словотвор., морфол. та синтаксичних засобів, дослідження структури наукового тексту (М. Жовтобрюх, О. Сербенська, І. Ковалик, Г. Їжакевич, С. Головащук, А. Коваль, Т. Панько, Л. Симоненко, І. Кочан, М. Зарицький, Н. Непийвода, І. Гнатюк, Т. Радзієвська та ін.).

Лібералізація стильових норм, оздоровлення наукової термінології, збагачення фахових терміносистем відповідно до рівня сучасного розвитку наук питомо українськими термінами характеризує Н. с. кін. 20 – поч. 21 ст. У дослідженні цього періоду виявлено національну специфіку Н. с., зв'язок традицій українського текстотворення з моделями ефективного наукового тексту зарубіжної лінгвістики, доведено важливість естетичних параметрів наукових праць, необхідність дотримання культури наукової української мови (Н. Зелінська, В. Кухарєва, О. Семенов, П. Селігей та ін.). Водночас сучасні тенденції в українській науці, пов'язані з поширенням наукометрії, рейтингування наукової діяльності тощо, сприяють дедалі частішій появі англومовних наукових текстів вітчизняних науковців і, відповідно, скороченню вжитку української мови, що найактивніше спостерігаємо у галузі точних наук. У сучасних умовах активного термінотворення це негативно позначається на розвитку Н. с. української мови.

Рекомендована література

1. Коваль А. П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту. К., 1970;
2. Німчук В. В. Мовознавство на Україні в XIV–XVII ст. К., 1985;
3. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство: Підруч. Л., 1994;
4. Непийвода Н. Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект). К., 1997;
5. Паславський І. В. Наукові знання // Історія укр. культури: В 5 т. Т. 2. Укр. культура XIII – першої пол. XVII століття. К., 2001;
6. Руденко С. М., Покровська О. А. та ін. Лексичні та синтаксичні особливості наукового стилю української мови. Х., 2013;
7. Вербич Н. С. Інтонаційна виразність наукового мовлення // Культура слова. 2013. Вип. 78;
8. Селігей П. О. Світло і тіні наукового стилю. К., 2016;

9. Ермоленко С. Я. З історії української стилістики: від стилістики мовних засобів до інтегративної стилістики // Укр. мова. 2019. № 1.

Бібліографічний опис:

Науковий стиль / Л. В. Кравець, Л. І. Мацько // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-70651>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).